

STUDIE

3. červenec 1866 – vítězství císařských zbraní u Hradce Králové

VOJTĚCH KESSLER – JOSEF ŠRÁMEK

3 July 1866, the day when the Imperial army was victorious at Königgrätz

Counterfactual history, i.e. the consideration of “what if” scenarios, is often viewed with distrust or downright dismissed as frivolous by historians. Nevertheless, views that there may be merit in considering alternative scenarios have been increasingly gaining ground. Indeed, counterfactual considerations allow for a better understanding of key moments in history and their impact on future developments. This paper discusses the Battle of Königgrätz on 3 July 1866. Historians interpret the Prusso-Austrian conflict as a pivotal point that steered Europe towards the events leading up to World War I. The paper investigates whether Austria’s victory at Königgrätz would have affected the European political map and power relations and would have shifted them in a different direction. Its conclusion, however, is that an Austrian victory would probably not ease tensions between the powers, but on the contrary could complicate the situation. The Habsburg monarchy would have had to face national tensions not only within the German Confederation but also within its own empire. Nationalism would continue to threaten stability in Europe. Prussia, which would probably have been waiting for a new opportunity after the defeat at Königgrätz, would likely have learned from the conflict and would have tried to assert its ambitions again. Another clash could therefore occur before 1900. In the event of an Austrian victory, European history might have evolved in familiar patterns, but with different actors and dynamics. Going back to counterfactual history, considering such scenarios helps us to better understand the complexity of historical events and their possible impact on the future.

Keywords: counterfactual history; Prusso-Austrian War 1866; Battle of Königgrätz

Úvahy na téma „co by se stalo, kdyby“ jsou stále mezi českými, ale mnohdy i zahraničními historiky vnímány s nedůvěrou, někdy až s opovržením. Vždyť přeci není možné se seriózně a vědecky bavit o něčem, co ze své povahy neexistuje, učí se adepti historické vědy již v proseminářích.¹ Důkazem je imanentní potřeba obhajoby konceptu na úvod každého historiografického textu, který si s myšlenkou kontrafaktuální, resp. alternativní historie pohrává. I my jsme na počátku formování svých úvah na stůl neustále snášeli vlastní nebo převzaté argumenty o smysluplnosti dotyčného přístupu. Nakonec jsme se rozhodli, že zmíněnou obhajobu vynecháme. Jednak bychom rádi věnovali prostor spíše konkrétnímu divergenčnímu bodu či bodům na úzce vymezeném tematickém poli a jednak úvahy o jednoznačné smysluplnosti kontrafaktuálních přístupů mezitím s úspěchem přednesli jiní a lépe, než bychom to kdy dokázali my.² Nicméně v této souvislosti je nutné zmínit alespoň vyspělou a hluboce teoreticky ukotvenou tradici přemýšlení o kontrafaktičnosti ve výkladu dějin v souvislosti s instrumentalizací pojmu Henricha Rickerta „historické centrum“ ze strany předního českého historika, sociologa a filozofa Miloše Havelky. Rickertova „historická centra“ jsou totiž historické fenomény, které mají v dějinném procesu výrazně vyšší stupeň významnosti než fenomény jiné. V případě svého textu tak budeme pojímat bitvu u Hradce Králové z 3. 7. 1866, případně dílčí události, které nazýváme body divergence.³

Promýšlení a zvažování alternativ, scénářů, které se nestaly, patří k úvahám každého člověka. Behaviorální vědy mají v této oblasti poměrně dlouhou výzkumnou tradici, včetně aplikace v klinické psychologii.⁴ Historická věda má ovšem stále nejen zpoždění, ale klade až překvapivý odpor, navzdory tomu, že i ti největší koryfeje pozitivistické historiografie se ve svých textech nevyhýbali konstruktivistickému užívání kondicionálu. Běžný laik se při svých historických úvahách necítí svázán pravidly historického řemesla a alternativní scé-

-
- 1 RAK, Jiří: V historii neexistují žádná „kdyby“! In: *Co kdyby to dopadlo jinak? Křižovatky českých dějin*. Praha 2007, s. 9–20. Vedle tohoto sborníku v českém prostředí na pomyslný „tenký led“ vykročili např. NODL, Martin: Václav III. Císař z boží milosti. In: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. Eds. Doležalová, Eva – Šimůnek, Robert – Dvořáčková-Malá, Dana – Pořízka, Aleš. Praha 2007, s. 561–565; resp. HÁJKOVÁ, Dagmar – KUČERA, Jaroslav – SMETANA, Vít – SUK, Jiří – ŠRÁMEK, Pavel – TŮMA, Oldřich: *Historie na rozcestí. Jak mohly dopadnout osudové chvíle Československa*. Brno 2016.
 - 2 FAPŠO, Marek: *Myslet navzdory dějinám. Kontrafaktuální dějiny a didaktika dějepisu*. Praha 2024.
 - 3 Srov. ARON, Raymond: *Die Deutsche Soziologie der Gegenwart*. Stuttgart 1969, s. 119–123. Viz dále HAVELKA, Miloš: *Dějiny a smysl. Obsahy, akcenty a posuny „české otázky“ 1895–1989*. Praha 2001, s. 14–18n.
 - 4 ROESE, Neal J. – MORRISON, Mike: The Psychology of Counterfactual Thinking. In: *Historical Social Research*, 2009, roč. 34, č. 2, s. 16–26.

náře zvažuje mnohem častěji a zejména svobodněji. Úspěšně mu v tom sekunduje literatura (historické romány, fiktivní či alternativní dějiny).⁵ Není náhoda, že se velmi často v takových situacích lidé zaměřují na události, které sami považují za neobvyklé, události nevšední, dynamické. Zvláštní oblibu v tomto žánru si přitom získaly úvahy na teritoriu, kde se alternativní scénáře přímo nabízejí, protože k jejich realizaci bylo tak blízko – na bitevních polích.⁶ Prím v tomto ohledu hraje anglosaské dějepisceví už od dob, kdy George Trevelyan vyhrál první cenu v soutěži londýnských novin *Westminster Gazette*, kam zaslal svoji studii nazvanou „Kdyby Napoleon vyhrál v bitvě u Waterloo“.⁷

Také my jsme se s následujícím textem vydali na bojiště. Nejen reálné, kde se před 158 lety udála bitva, známá jako u Hradce Králové či u Sadové,⁸ ale i na ono pomyslné, kde se střetávají po generace názorové rozdíly historiků, ale i laických badatelů v tématu prusko-rakouské války z roku 1866. Každý rok se na bojišti setkávají stovky reenactorů, amatérských badatelů, strážců tradice bitvy a vedle nich tisíce diváků, aby zhlédli bitevní ukázkou, prohlédli si pomníky a povídali si o komemorovaném konfliktu.⁹ Velmi často jsou tyto diskuse plné nejrůznějších kontrafaktuálních úvah.

5 Příkladem pars pro toto budiž oblíbené romány Jana Drnka. Namátkou DRNEK, Jan: *Druhý dech habsburské monarchie*. Třebíč 2007; TÝŽ: *Žáby v bouři. Operace Barbarossa naruby*. Praha 2012; TÝŽ: *1938. Věrní zůstaneme*. Brno 2016; TÝŽ: *1938. Neporaženi*. Brno 2017; TÝŽ: *Past na Bonaparta 1805*. Třebíč 2024.

6 HÁJKOVÁ, Dagmar – KUČERA, Jaroslav – SMETANA, Vít – SUK, Jiří – ŠRÁMEK, Pavel – TŮMA, Oldřich: *Historie na rozcestí*, s. 10.

7 HORNE, Alistair: Vládce světa. Napoleonovy ztracené příležitosti. In: *Co by bylo, kdyby? Představy vojenských historiků o tom, co se mohlo stát*. Ed. Cowley, Robert. Praha 2005, s. 320.

8 Bitva u Hradce Králové je nesporným symbolem prusko-rakouské války a zpečetila její výsledek. Autoři jsou si vědomi toho, že reálné naděje na vítězství měly rakouské síly v bitvě u České Skalice 28. 6. 1866, už vlivem samotného početního přechlenu nepřítel. Na druhou stranu vah je však třeba položit kvalitu velících kádrů (dosavadní historiografie nezpochybňuje oprávněnost odvolání velitele rakouského VIII. armádního sboru, polního podmaršálka arcivévodů Leopolda) i limity rakouských komunikačních možností. Především jsme si ale položili otázku, zda by skutečně rakouské vítězství u České Skalice vedlo k dramatické změně vývoje na bojišti, anebo zda by spíše přišlo vniveč, podobně jako rakouská vítězství v bitvách u Trutnova a polské Osvětimi. Z těchto důvodů, kdy nechceme napínat strunu možností kontrafaktuální metodologie, přece jen volíme jako psychologický bod zvratu až generální bitvu u Hradce Králové, kde proti sobě stanuli oba soupeři v plné síle, což v našich očích dělá z události 3. 7. 1866 bod zvratu. K bitvě u České Skalice srov. JÁNSKÝ, Zdeněk: *Bitva u České Skalice v roce 1866*. Hradec Králové 2008.

9 Srov. FUČÍK, Josef: Hradec Králové 2006 – výzvy a zamyšlení. In: *Bellum 1866*, 2006, roč. 15, č. 1, s. 58–66; KESSLER, Vojtěch – ŠRÁMEK, Josef: Obrazy války v historii aneb Mantinely recepce válečných událostí na příkladu války roku 1866. In: *Marginalia Historica*, 2016, roč. 7, č. 2, s. 105–131.

Premisy kontrafaktuální historie

Bezpodmínečným základem relevantní kontrafaktuální historie je uvažovat výhradně o reálných scénářích. Neboli s odkazem na emblematický sborník Nialla Fergusona o takových alternativních scénářích, o kterých lze na základě seriózní historické argumentace tvrdit, že byly v dané situaci uskutečnitelné, a můžeme tedy zvážit reálnost jejich naplnění.¹⁰ Klíčová otázka tedy zní: je skutečně „reálné“, aby Rakousko v roce 1866 vyhrálo? Diskuse o této otázce, resp. odpovědi na ni, se vedou překvapivě už od dob, kdy konflikt sotva utichl. Zatímco dnes jsou tábory v argumentačních sporech rozděleny dle převládajících sympatií k té či oné straně a představují spíše rétorická cvičení, měly debaty v počátcích fenoménu mnohem hlubší, věcný a předně politický význam. Obecná teorie říká, že kontrafaktuální myšlení bývá spušteno nejčastěji skrze negativní zkušenost.¹¹ Nepřekvapí proto, že v rakouské publicistice a veřejném prostoru úvahy na téma „proč jsme nevyhráli“, „jak jsme mohli vyhrát“ či „co by bylo, kdybychom vyhráli“, hrály v letech po válce poměrně značnou roli.¹² Možná, že jejich rozsah a intenzita byly větší o to, s jakými nadějemi a predikcemi rakouská společnost do války vstupovala.

Stanovili jsme si v souladu s několika metodologickými pravidly následující omezení, mezi jehož mantinely bychom se rádi pohybovali: 1. nevnímáme prusko-rakouskou válku jako ono pověstné zatřepotání křídlů motýla, které zcela změnilo chod dějin a díky kterému bychom po prostém „Rakousko vyhrálo u Hradce Králové“ následně fabulovali fiktivní příběh posledních zhruba 160 let; 2. operovali jsme výhradně s „reálnými alternativami“ – i fikční světy musí mít stejná pravidla jako ty fakticistní, například jsme zavrhlí úvahy typu: „co by bylo, kdyby měla rakouská armáda milion mužů“, případně: „co by bylo, kdyby Ludvík Benedek byl Napoleonem své doby“. Proto nechceme navyšovat počty rakouské armády (např. v posádkách pevností Hradec Králové a Josefov), obdařit polního zbrojmistra Benedeka (a jeho štáb) válečnou genialitou,¹³ nechat na bojiště dorazit další armádu (např. z Itálie) či obdařit rakouské velení nějakou zázračnou zbraní, např. dokonalejšími raketovými střelami;¹⁴ 3. po dlouhých diskusích jsme si vybrali pouze jeden divergentní bod, kolem kterého

10 FERGUSON, Niall a kol.: *Virtuální dějiny. Historické alternativy*. Praha 2001, passim.

11 ROESE, Niel J.: Counterfactual thinking. In: *Psychological Bulletin*, 1997, roč. 121, č. 1, s. 135.

12 KRÁLOVÁ, Hana: Prusko-rakouské soupeření roku 1866 a jeho ohlas v dobovém tisku. In: *Historický obzor*, 2014, roč. 25, č. 7/8, s. 175–183; HÖBELTOVÁ, Šárka: Tisková polemika po bitvě u Hradce Králové 1866. In: Hutečka, Jiří – Šrámek, Josef a kol.: *Mlhy na Chlumu. Prusko-rakouská válka v optice moderní historiografie*. Hradec Králové 2018, s. 51–54.

13 FUČÍK, Josef: *Válka 1866. Běda poraženým*. Praha 2012, s. 19–36, 51–59.

14 BENEŠ, Ctirad: *Raketové zbraně rakouské armády*. 2. vyd. Hradec Králové 2003.

jsme se rozhodli celou událost „otáčet“, zvažovat smysluplnost nových vektorů a úhlů. Tímto bodem je jedna dílčí fáze (resp. výseč) bitvy u Hradce Králové, jež vstoupila do povědomí jako „boj o les Svíb“. Její kruciální charakter byl reflektován již současníky, proto se nám jevila být nosným okamžikem, kdy provést tzv. kontrafaktuální zvrát.

Kořeny války z roku 1866

Při úvahách, zda mohl válečný rok 1866 skončit jinak a jaké by to mělo důsledky pro další vývoj v Evropě, je zapotřebí sumarizovat si výchozí bod. Napětí mezi Rakouskem a Pruskem, které vyvrcholilo v létě roku 1866 válečným střetem, se datuje až do poloviny 18. století. Tehdy se po nástupu Marie Terezie na rakouský trůn pokusil pruský král Fridrich II. využít oslabení soupeře na mezinárodním poli.¹⁵ Rakouská císařovna sice ztratila část dědičných zemí, avšak velmocenské postavení habsbursko-lotrinské dynastie obhájila. Nadto se zanedlouho po posledním měření sil objevil na evropské politické scéně nový soupeř, který oba dosavadní rivaly přivedl do společného tábora, a sice revoluční režim ve Francii.¹⁶ Během dvanácti let, kdy Evropou zmítaly napoleonské války, jak Rakousko, tak Prusko stanuly na různých stranách, někdy společné, někdy opačné, ovšem ve výsledku se opět sešly v řadách vítězné protinapoleonské koalice.¹⁷

-
- 15 Přehledně BASSETT, Richard: *For God and Kaiser. The Imperial Austrian Army*. New Haven – London 2015, s. 83–181; BREMM, Klaus-Jürgen: *Preussen bewegt die Welt. Wie eine Grossmacht entsteht*. Darmstadt 2021. Pro základní faktografickou představu poslouží i popularizační práce TARABA, Luboš: *Sukně proti kalhotám. Válka o rakouské dědictví 1740–1748*. Praha 2019; STELLNER, František: *Sedmiletá válka v Evropě*. Praha 2000; ŠEDIVÝ, Miroslav: *O švestky a brambory. Prusko-rakouská válka o bavorské dědictví 1778–1779*. Praha 2018.
- 16 TINKOVÁ, Daniela: *Revoluční Francie (1787–1799)*. Praha 2008; MÁDLOVÁ, Claire – TINKOVÁ, Daniela (eds.): *Francouzský švindl svobody. Francouzská revoluce a veřejné mínění v českých zemích*. Praha 2012.
- 17 BASSETT, Richard: *For God and Kaiser*, s. 185–290; ŠTŮVÍČEK, Michal: *Francie proti Evropě. Války revoluční Francie 1792–1802*. Praha 2017; KOVAŘÍK, Jiří: *Napoleonova tažení 1. Vítězné roky. Elchingen – Ulm – Slavkov – Saalfeld – Jena – Auerstädt – Prenzlau*. Třebíč 2003; TÝŽ: *Napoleonova tažení 2. Nejistá vítězství. Pultusk – Jílové – Friedland – Somosierra – La Coruña – Eggmühl – Aspern – Wagram*. Třebíč 2003; TÝŽ: *Napoleonova tažení 3. Proti všem. Smolensk – Borodino – Berezina – Lützen – Budyšin – Drážďany*. Třebíč 2004; TÝŽ: *Napoleonova tažení 4. Pád orla. Lipsko – Hanau – Brienne – Montmirail – Montereau – Laon – Arcis – Ligny – Waterloo*. Třebíč 2005.

Nové uspořádání poměru mezi evropskými velmocemi se odehrálo ve Vídni pod taktovkou rakouského kancléře, knížete Metternicha.¹⁸ Zásadním důsledkem napoleonské éry byla skutečnost, že pod tlakem francouzských bodáků zanikla roku 1806 prastará Svatá říše římská národa německého, v jejímž čele stál po staletí příslušník dynastie Habsburků. Roku 1815 vznikl tzv. Německý spolek, v němž hrálo příslovečnou roli prvního mezi rovnými Rakousko.¹⁹ Jednalo se však o řešení, které se muselo výhledově dostat do střetu s ambicemi Pruska.²⁰ V roce 1850 dokonce dospěl vývoj vzájemných vztahů tak daleko, že skutečně hrozila nová válka. Ta byla sice nakonec zažehnána, ale pro výsledek diplomatických jednání, v nichž sehrál podstatnou úlohu ruský car Mikuláš I., se v Prusku výmluvně vžilo označení „olomoucké ponížení“.²¹

Na přelomu 50. a 60. let 19. století navíc došlo k několika událostem, které další vývoj prusko-rakouských vztahů zásadně ovlivnily. Mezi lety 1858–1861 byl postupně v čele pruského státu zdravotně indisponovaný král Fridrich Vilém IV. nahrazen svým bratrem Vilémem. Tak začala pruská politika nabírat novou trajektorii. Roku 1862 jmenoval král Vilém I. ministerským předsedou Ottu von Bismarcka. Tak rozhodující síly Pruského království v čele s králem a kancléřem vykročily vstříc sjednocení německých měst a států bez účasti Rakouska, k čemuž mělo podle Bismarckových slov dojít v nejzazším případě i „krví a železem“.²² Tato politická linie v řadě ohledů vycházela vstříc požadavkům z revolučních let 1848–1849, pruské politické elity však nehodlaly vyslyšet tehdejší demokratizační volání, ale naopak naplnit myšlenkové dědictví Fridri-

18 UHLÍŘ, Dušan: *Čas kongresů a tajných společností*. Praha 2017. Srov. HERRE, Franz: *Metternich*. Praha 1996; SKED, Alan: *Metternich a Rakousko. Pokus o hodnocení*. Brno 2014.

19 LUTZ, Heinrich: *Zwischen Habsburg und Preussen. Deutschland 1815–1866*. Berlin – Darmstadt – Wien 1985, 13–78; HANNIG, Alma: Österreich: Entscheidung zum Krieg. In: *Der preussisch-österreichische Krieg 1866*. Eds. Heinemann, Winfried – Höbelt, Lothar – Lappenküper, Ulrich. Leiden – Boston – Singapore – Paderborn 2018, s. 39–61; PÁSZTOROVÁ, Barbora: *Metternich a německá otázka v letech 1840–1848*. Plzeň 2019.

20 LUTZ, Heinrich: *Zwischen Habsburg und Preussen*, s. 386–433; SHOWALTER, Dennis: *The Wars of German Unification*. London – New York 2015, s. 54–84; TÝŽ: 1866: Crisis of Federation. In: Hutečka, Jiří – Šrámek, Josef a kol.: *Mlhy na Chlumu. Prusko-rakouská válka v optice moderní historiografie*. Hradec Králové 2018, s. 10–14; BREMM, Klaus-Jürgen: *1866. Bismarck's deutscher Krieg*. Darmstadt 2021, s. 15–26. Česky srov. SCHOEPS, Hans-Joachim: *Dějiny Pruska*. Praha 2004, s. 52–196; CLARK, Christopher: *Prusko. Vzestup a pád železného království*. Praha 2008, s. 330–367; HÁLEK, Jan: *Rakouská diplomacie 1848–1852. Zahraniční politika Felixe knížete Schwarzenberga*. Praha 2011.

21 SKED, Alan: *Úpadek a pád habsburské říše*. Praha 1995, s. 173–181; SCHOEPS, Hans-Joachim: *Dějiny Pruska*, s. 175–179; HÁLEK, Jan: *Rakouská diplomacie 1848–1852*, s. 270–318; BREMM, Klaus-Jürgen: *1866*, s. 27–33.

22 Srov. MOMMSEN, Wilhelm: *Bismarck*. Olomouc 1995; TAYLOR, Alan John Percival: *Bismarck*. Praha 1998.

cha Velikého a sjednocením Německa korunovat slávu a moc hohenzollernské dynastie.²³ K tomuto úkolu nastupoval pruský stát s určitou výhodou, nejlépe totiž dokázal ve službu státu a dynastii přetavit odkaz napoleonských válek i „jara národů“, a sice německý „buržoazní“ nacionalismus, jenž se prolнул s příslovečnou pruskou militární kulturou.²⁴

Nadto šla rakouská politika pruským ambicím neprozřetelně v ústrety. Jedním z faktorů byla reakce na revoluci z let 1848–1849. Třebaže pruské bodáky zásadně přispěly k ukončení revolučního kvasu, poměry v nerakouské části Německého spolku přece jen doznaly změn. Navzdory pravomocem státní policie, revizi ústav a samotné obnově Německého spolku zůstala i po roce 1849 v platnosti řada liberálních zákonů a také samo Prusko bylo ve srovnání s bachovským režimem v Rakousku ústavním státem. Ještě když nastupoval princ Vilém jako regent, složil přísahu na pruskou ústavu a jmenoval vládu liberálně-konzervativní orientace, ostře kontrastující s reakčním světovým názorem bývalého ministerského předsedy Manteuffela.²⁵ Na mezinárodně-politickém poli se zase metternichovský systém Svaté aliance otrásl v základech v důsledku krymské války. Svým obojakým chováním během této krize se rakouský císař František Josef I. připravil o podporu ruského cara,²⁶ následně slabost rakouské armády a státu ukázala roku 1859 porážka v Itálii. Její výsledek navíc neuspokojil ani rakouského soupeře, sardinsko-piemontskou dynastii.²⁷ Oslabení Ruska využila Francie Napoleona III., držaná do té doby ponapoleonským systémem Svaté

23 LUTZ, Heinrich: *Zwischen Habsburg und Preussen*, s. 228–323; CLARK, Christopher: *Prusko*, s. 393–424; MÖLLER, Frank: *Preussens Entscheidung zum Krieg 1866*. In: *Der preussisch-österreichische Krieg 1866*. Eds. Heinemann, Winfried – Höbelt, Lothar – Lappenküper, Ulrich. Leiden – Boston – Singapur – Paderborn 2018, s. 19–26.

24 CLARK, Christopher: *Prusko*, s. 328–329; BREMM, Klaus-Jürgen: 1866, s. 79–90; KESSLER, Vojtěch – ŠRÁMEK, Josef: *Národ ve zbrani aneb kterak pruský učitel porazil u Hradce Králové rakouského sedláka...?* In: *Vojenská služba v interdisciplinární perspektivě*. Ed. Wohlmut, Petr. Dolní Břežany – Terezín 2022, s. 11–31; KESSLER, Vojtěch – MICHLOVÁ, Marie – ŠRÁMEK, Josef: *Hrob známého vojína. De-anonymizace válečných pomníků a hromadných hrobů jako modernizační proces?* In: *Epigraphica & Sepulcralia 13. Fórum epigrafických a sepulkrálních studií. Georgio Roháček sexagenario oblata*. Eds. Vrána, David – Marešová, Jana – Chlíbec, Jan – Uhlíková, Kristina. Praha 2022, s. 317–338; WILSON, Peter H.: *Iron and Blood. A Military History of the German-speaking People since 1500*. Dublin 2022, s. 363–524.

25 EPKENHANS, Michael: 1866 – The Battle of Königgrätz: A turning point in German and European history? In: Hutečka, Jiří – Šrámek, Josef a kol.: *Mlhy na Chlumu. Prusko-rakouská válka v optice moderní historiografie*. Hradec Králové 2018, s. 29–30.

26 SCHROEDER, Paul W.: *Austria, Great Britain, and the Crimean War. The Destruction of the European Concert*. Ihtaca 1972; BREMM, Klaus-Jürgen: 1866, s. 36–42; KRÁLÍČEK, Václav: *Velký švindl. Krymská válka 1853–1855*. Praha 2015.

27 BASSETT, Richard: *For God and Kaiser*, s. 310–321; TARABA, Luboš: *Krve po kolena. Solférino 1859 – zlom ve válkách o sjednocení Itálie*. Praha 2011.

aliance v mezích. Napoleon III., s oporou v armádě a slibně se rozvíjející ekonomice, se za těchto okolností viděl jako aspirant na roli rozhodčího na evropském politickém hřišti. První obětí této politiky se mělo právě roku 1859 stát mnohonárodnostní Rakouské císařství. A se stejnou kartou hrál francouzský císař i v letech 1864–1866.²⁸

Italská válka z roku 1859 do značné míry sjednotila německé liberály i pruské konzervativce. Obě skupiny se potkávaly v přesvědčení, že události roku 1848 jasně ukazují, že reformy Německého spolku nelze dosáhnout institucionální cestou a že prusko-rakouské soupeření, bránící rozvoji německého národního státu, lze vyřešit pouze vojensky.²⁹ Záminku k vypořádání se s rakouským rivalem nalezly pruské vojensko-politické kruhy ve zdánlivě odlehlejší oblasti. Poté, co Rakousko a Prusko vystoupily společně roku 1864 na obranu nároků Německého spolku vůči Dánsku, opanovaly tyto státy po vítězné válce z pozice správců sporná vévodství Šlesvicko a Holštýnsko.³⁰ Charakter správy postoupených území se ovšem záhy stal příslovečným jablkem sváru a to pruská diplomacie umně zužitkovala. Třebaže se vzájemné neshody roku 1865 podařilo zdánlivě tzv. Gattýnskou úmluvou vyřešit, ve skutečnosti kancléř Bismarck situace využil k dalšímu stupňování napětí mezi Vídní a Berlínem.³¹ V okamžiku, kdy se pruské diplomacii podařilo zajistit si neutralitu Francie a Ruska a získat spojence v Itálii,³² vývoj rychle směřoval k řešení „německé otázky“ na bitevním poli.³³

28 EPKENHANS, Michael: 1866. The Battle of Königgrätz, s. 28–30; HÖBELT, Lothar: Why did the Austrians risk war in 1866? In: Hutečka, Jirí – Šrámek, Josef a kol.: *Mlhy na Chlumcu. Prusko-rakouská válka v optice moderní historiografie*. Hradec Králové 2018, s. 25–26.

29 EPKENHANS, Michael: 1866. The Battle of Königgrätz, s. 31–33.

30 EMBREE, Michael: *Bismarck's First war. The Campaign of Schleswig and Jutland 1864*. Solihull 2007; BASSETT, Richard: *For God and Kaiser*, s. 321–236; GANSCHOW, Jan – HASELHORST, Olaf – OHNEZEIT, Maik: *Der Deutsch-Dänische Krieg 1864. Vorgeschichte – Verlauf – Folgen*. Graz 2021.

31 BĚLINA, Pavel – FUČÍK, Josef: *Válka 1866*. Praha 2005, s. 66–79; BASSETT, Richard: *For God and Kaiser*, s. 327; SHOWALTER, Dennis: *The Wars*, s. 85–156; MÖLLER, Frank: *Preussens Entscheidung*, s. 26–37.

32 LAPPENKÜPER, Ulrich: „Date clé du règne de Napoléon III.“ Frankreich und der preussisch-österreichische Krieg 1866. In: *Der preussisch-österreichische Krieg 1866*. Eds. Heinemann, Winfried – Höbelt, Lothar – Lappenküper, Ulrich. Leiden – Boston – Singapore – Paderborn 2018, s. 89–106; MEDVAKOV, Alexander: Russland und der Deutsche Krieg 1866. In: *Der preussisch-österreichische Krieg 1866*. Eds. Heinemann, Winfried – Höbelt, Lothar – Lappenküper, Ulrich. Leiden – Boston – Singapore – Paderborn 2018, s. 129–157; MONZALI, Luciano: Italien und der Krieg von 1866. In: *Der preussisch-österreichische Krieg 1866*. Eds. Heinemann, Winfried – Höbelt, Lothar – Lappenküper, Ulrich. Leiden – Boston – Singapore – Paderborn 2018, s. 63–86. Česky k bojům na „italské frontě“ TARABA, Luboš: *Prodané vítězství. Poslední válka za osvobození Itálie 1866*. Praha 2014.

33 URBAN, Otto: *Vzpomínka na Hradec Králové. (Drama roku 1866)*. Praha 1986, s. 53–146.

Příčiny porážky Rakouska roku 1866

Přes zjevnou snahu rakouské diplomacie „horké“ řešení sporu s Pruskem odvrátit, hleděly armádní kruhy i samotný císařský dvůr na možnost vojenského střetu s optimismem. Okřídlenými se stala slova rakouské noty Berlínu ze 7. února 1866, a sice že Rakousko není „mocností, která by souhlasila s tím, aby její čest, vliv a prestiž byly sníženy, aniž by vytáhla meč“.³⁴ Poté, co v polovině června 1866 panovníci Pruska, Saska i Rakouska vydali své válečné manifesty, bylo o nejbližší budoucnosti rozhodnuto.

První oddíly pruské branné moci překročily hranice Českého království 22. června 1866. Pruské síly byly rozděleny do třech samostatně operujících celků, které se měly spojit až v českém vnitrozemí, operační plán Helmutha von Moltke uvažoval o Jičínu.³⁵ Tento pohyb pruských vojsk předznamenal i místa střetů se silami rakouskými. Pruská 1. armáda v čele se synovcem pruského krále, princem Fridrichem Karlem, postupovala do Čech od Zhořelce. Pruská 2. armáda pod velením korunního prince Fridricha Viléma táhla ze Slezska. Třetí pruskou armádou byla tzv. Labská armáda, jíž velel generál Karl Eberhard Herwarth von Bittenfeld. Ta směřovala do Čech ze Saska. Naopak hlavní síly rakouské armády, která měla vzdorovat nepříteli, byly podle propozic válečného plánu generálmajora Gideona Krismanice soustředěny v širokém okolí pevnosti Olomouc, které byla při očekávaném pruském vpádu ze Slezska optimálním místem jak útoku čelit a zároveň bránit postupu nepřítele směrem k Vídní.³⁶

K prvním bojům mezi oběma soupeři tak došlo v severních Čechách u Chrastavy, Dlouhého Mostu a Kuřívod (23., 24. a 26. června),³⁷ aby následovaly další tak, jak Prusové postupovali do srdce rakouské monarchie. Rakušané

34 HÖBELT, Lothar: Why did the Austrians risk, s. 24.

35 CRAIG, Gordon A.: *The Battle of Königgrätz. Prussia's Victory over Austria*, 1866. Philadelphia 1964, s. 42–50; WAWRO, Geoffrey: *The Austro-Prussian War. Austria's War with Prussia and Italy in 1866*. Cambridge 2007, s. 52–57; BREMM, Klaus-Jürgen: 1866, s. 103–117; BARRY, Quintin: *Moltke and his Generals. A Study in Leadership*. Warwick 2015, s. 85–99.

36 WAWRO, Geoffrey: *The Austro-Prussian War*, s. 57–65; BREMM, Klaus-Jürgen: 1866, s. 117–120; KRÁL, Ondřej: Mobilizace a koncentrace Severní armády z pohledu geografie. In: Hutečka, Jiří – Šrámek, Josef a kol.: *Mlhy na Chlumu. Prusko-rakouská válka v optice moderní historiografie*. Hradec Králové 2018, s. 140–161. Srov. KRÁL, Ondřej: Rozděl a panuj? Geografický pohled na mírovou dislokaci útvarů rakouské armády 1800–1914. Příklad českých zemí. In: *Vojenská služba v interdisciplinární perspektivě*. Ed. Wohlmut, Petr. Dolní Břežany – Terezín 2022, s. 33–71.

37 NÁHLOVSKÝ, Jiří: *Srážka u Kuřívod 26. června 1866*. Hradec Králové 2006; TÝŽ: *Chrastava v prusko-rakouské válce roku 1866*. Chrastava 2009; Týž: *Srážka u Dlouhého Mostu 24. června 1866. Péče o válečné pomníky z války roku 1866*. Hradec Králové 2010.

a Prusové se tak dále střetli u Svijan-Podolí (z 26. na 27. června), u Trutnova (27. června), u Náchoda (27. června), Rubínovic a Nového Rokytníku (28. června), u České Skalice (28. června), Mnichova Hradiště (28. června), Svinišťan (29. června) a u Jičína (29. června)³⁸ Z těchto bojů pouze v bitvě u Trutnova slavila rakouská armáda dílčí vítězství, avšak tím, že se jej nepodařilo dále strategicky zužitkovat, přišlo ve výsledku vniveč a naopak následovala série rakouských porážek, která vyvrcholila prohrou v generální bitvě u Hradce Králové 3. července 1866.³⁹

Rozhodující bitva u Hradce Králové byla z rakouského pohledu bitvou obrannou.⁴⁰ Spojené rakousko-saské síly zaujaly pozici situovanou do půlkruhu se středem na výšině mezi obcemi Lípa a Chlum, kde měl své stanoviště Benedekův štáb. Defenzivní strategie samozřejmě nevylučovala dílčí protiútok, obecně ale platí, že dispozice ke generálnímu protiútku s ohledem na vývoj situace na bojišti nedošly naplnění. Obranný půlkruh rakouských a saských sil tvořilo 8 armádních sborů, 5 divízi jezdeckta a armádní dělostřelecké zálohy, tj. 215 000 vojáků. Na levém křídle s oporou v přímském návrší operoval saský armádní sbor. Podporu Sasům tvořil za jejich pozicemi stojící rakouský VIII. armádní sboru generálmajora Webera. Obranu středu rakouských pozic zastávaly III. armádní sbor arcivévodý Arnošta a X. armádní sbor podmaršálka Gablenze. Pravé křídlo rakouské obrany mezi Chlumem a Nedělišti pak tvořily síly II. armádního sboru podmaršálka Festeticse a IV. armádního sboru podmaršálka Thun-Hohensteina. Na obou křídlech ještě stály 1. lehká jízdní divize a 2. lehká jízdní divize. V záloze se nacházely I. armádní sbor generálmajora

38 Srov. KOPECKÁ, Věra – KOPECKÝ, Petr: *Trutnovsko ve válce 1866*. Trutnov 1980; BĚLINA, Pavel: *Válečné operace v Čechách roku 1866 do bitvy u Hradce Králové*. In: *Hradec Králové – Königgrätz 1866–1991. Sborník příspěvků mezinárodní vědecké konference (6.–8. 6. 1991)*. Díl I. Bez místa a roku vydání, s. 94–105; BĚLINA, Pavel – FUČÍK, Josef: *Válka 1866*, s. 243–330; JÁNSKÝ, Zdeněk: *Bitva u Náchoda v roce 1866. Válečné události na kladském pomezí*. Hradec Králové 2006; TÝŽ: *Bitva u České Skalice v roce 1866*. Hradec Králové 2008; TÝŽ: *Srážka u Svinišťan v roce 1866*. Hradec Králové 2012.

39 JEDLIČKA, Otakar: *Boje v Čechách a na Moravě za války roku 1866. Díl II. Bitva u Hradce Králové*. Pardubice 1883, s. 8–112; KUDR, Karel: *Válka rakousko-pruská 1866 v Čechách a na Moravě*. Praha 1936, s. 338–417; BĚLINA, Pavel – FUČÍK, Josef: *Válka 1866*, s. 331–452; CRAIG, Gordon A.: *The Battle of Königgrätz*, s. 87–164; WAWRO, Geoffrey: *The Austro-Prussian War*, s. 208–273; BARRY, Quintin: *The Road to Königgrätz. Helmuth von Moltke and the Austro-Prussian War 1866*. Solihull 2014, s. 293–381; BREMM, Klaus-Jürgen: 1866, s. 186–206.

40 Srov. LOCH, Thorsten – ZACHARIAS, Lars: *The Königgrätz Myth. On the Political Construct of the Battle of 1866 (an operations history analysis)*. In: Hutečka, Jiří – Šrámek, Josef a kol.: *Mlhy na Chlumu. Prusko-rakouská válka v optice moderní historiografie*. Hradec Králové 2018, s. 86–103.

Gondrecourta a VI. armádní sbor podmaršálka Ramminga von Riedkirchen, dále pak 3 divize záložního jezdeckta a armádní dělostřelecká záloha o síle 128 děl. Právě tyto síly byly určeny buď k posílení obrany, ale především k podniknutí generálního protiútoků.

Proti rakousko-saským pozicím stálo úhrnem 221 000 mužů tří pruských armád. Labská armáda generála pěchoty Herwartha von Bittenfeld naplnula svoje síly proti sasko-rakouským postavením na levém křídle. Na rakouský střed od Hořic zaútočila 1. pruská armáda pod velením prince Fridricha Karla. Od Dvora Králové nad Labem pak táhla pruská 2. armáda korunního prince Fridricha Viléma, která se měla postavit silám rakouského pravého křídla.⁴¹ Cílem hlavního pruského stratéga Helmutha von Moltke bylo nechat 1. armádu zaútočit na rakouský střed, aby je mohla Labská armáda ze západu a 2. armáda z východu obklíčit. Naopak vrchní velitel rakouské Severní armády, polní zbrojmistr Ludvík von Benedek, měl v úmyslu vyčerpat pruskou 1. armádu těžkou dělostřeleckou palbou a udržet pozice na jihozápadě proti Labské armádě, aby ještě před příchodem pruské 2. armády mohl použít své zálohy k rozhodujícímu úderu proti pruské 1. armádě, která představovala hlavní sílu na bojišti. Pruské 2. armádě by pak čelil zbaven nebezpečí z obklíčení.⁴²

Labská i 1. pruská armáda zahájily svůj útok proti rakousko-saským pozicím po sedmé hodině ranní. Na postupující masy nepřátelské pěchoty se ihned zaměřilo rakouské dělostřelectvo. Pruská pěchota byla kvalitní rakouskou artilerií zle kosena, čemuž se snažili čelit dělostřelci pruští, ti ale slavili menší úspěchy. Řada pruských dělostřeleckých baterií se ani nedostala na pozice, jiné se musely stáhnout z obav před přesnou rakouskou muškou.⁴³ I díky tomu se rakouským silám dařilo po celé dopoledne odolávat pruskému tlaku, až se zdálo, že vítězství v bitvě u Hradce Králové budou slavit rakouské zbraně. Ke zlomu v průběhu bojů došlo až v odpoledních hodinách. Tehdy zesílil tlak na levém křídle, který vedl ke stažení zde rozložených sasko-rakouských sil k centrálním pozicím kolem Chlumu. Fatálním faktorem se ovšem stal příchod pruské 2. armády v čele s korunním princem na bojiště a její průnik do týlu rakouského postavení. Tím de facto rakouské naděje na vítězství padly a nastalo závěrečné dějství v podobě ústupových bojů od Chlumu ke královéhradecké pevnosti.

Třebaže korunnímu princovi Fridrichu Vilémovi připadla hlavní zásluha na tom, že pruské zbraně ověřily vítězné vavříny, cesta jeho sil na královéhradec-

41 BĚLINA, Pavel – FUČÍK, Josef: *Válka 1866*, s. 331–343; BARRY, Quintin: *The Road to Königgrätz*, s. 312.

42 LOCH, Thorsten – ZACHARIAS, Lars: *The Königgrätz Myth*, s. 100.

43 VOLNÝ, Pavel: *Bitva u Hradce Králové dle autentických pramenů*. Hradec Králové 1891, s. 49–50.

ké bojiště byla nejdelší a po značnou část osudného dne tak nesly tíhu bojů na svých bedrech oddíly ostatních dvou pruských armád. S tím, jak se snahy o postup 1. i Labské armády rozbíjely o tvrdošijný rakouský odpor a rakouské dělostřelectvo si vybíralo krvavou daň na životech pruských vojáků, si Prusové uvědomili, že čelí silnějšímu nepříteli, než očekávali. Tedy celé rakouské Severní armádě, nikoliv pouze několika sborům. Naděje na rychlý zvrát prostřednictvím rázného útoku se rozplynula a spolu s tím, jak pruské voje krvácely, narůstala cena armády korunního prince. Pověstnými se stala slova velitele pruské 7. pěší divize, generálporučíka Franseckého, jehož muži srdnatě vážali početnější rakouské síly v lese Svíb, když vyjádřil toužebné přání „aby přišla noc anebo Blücher“ (s odkazem na průběh bitvy u Waterloo z roku 1815).⁴⁴

Nejčastější výklady příčin rakouské porážky v bitvě, která se zdála být tak zdárně rozehranou, oscilují od faktorů technicistních v podobě porovnávání přednostní a slabín zbraňových systémů a militárních mechanik⁴⁵ až po paušalizující vykreslení královéhradecké bitvy jako dokladu typického rakouského šlendriánu, ukazujícího v plné nahotě neživotaschopnost habsburské monarchie.⁴⁶ Dlužno dodat, že obojí je příslovečným křivým zrcadlem, které pochopení toho, co se 3. července 1866 u Hradce Králové odehrálo, nikterak nenapomáhá, byť kouzlu pruské jehlovky podlehli již současníci.⁴⁷

Puška systému Dreyse, tzv. jehlovka, sice díky své konstrukci a proškolené obsluze umožňovala pruské pěchotě až třikrát rychlejší střelbu, na druhou stranu však byla příznačná mnohem horším účinným dostřelem i menší přesností. Pokud byla tedy Dreyseho puška součástí procesu nového technologického vývoje, což s sebou ovšem zároveň neslo řadu „porodních bolestí“, rakouská zepředu nabíjená puška systému Lorenz naopak představovala technologický vrchol jedné vývojové větve. I to ovšem přinášelo klady a zápory. Vlastností Lorenzovy předovky sice bylo zdlouhavější nabíjení, tedy i pomalejší střelba, což ale na druhé straně vyvažovala snadnější obsluha a především větší spolehlivost a přesnost pušky i větší účinný dostřel. Není také pravdou, že by Lorenzova puška nemohla být nabíjena jinak než ve stoje, čímž se voják údajně stával vítaným cílem nepřítele. Dobové vojenské předpisy zřetelně ukazují, že i ra-

44 WAWRO, Geoffrey: The „Fog of Chlum“. Myths and Realities of the Austro-Prussian War. In: Hutečka, Jiří – Šrámek, Josef a kol.: *Mlhy na Chlumu. Prusko-rakouská válka v optice moderní historiografie*. Hradec Králové 2018, s. 84.

45 Jako pars pro toto ilustrativně poslouží kompendium *Vojenské dějiny Československa. Díl 2. 1526–1918*. Praha 1986.

46 Ukázkovou práci plnou anachronismů, leč o to silnějšího ideologického předporozumění tématu předložil RAVIK, Slavomír: *Tam u Králového Hradce...* Praha 2001 (reprint 2016).

47 KESSLER, Vojtěch – ŠRÁMEK, Josef: 3. 7. 1866. *Bitva u Hradce Králové. „Válka Němců s Němci“ v české paměti*. Praha 2024, s. 64–75.

kouská pěchota byla schopna zbraň nabít např. vleže či v pokleku. Otázkou ovšem zůstává, jak moc byla v tomto směru vycvičena hlavní masa odvedenců nedlouho před válkou.⁴⁸

Skutečným problémem rakouské armády v prusko-rakouské válce se stala nikoliv sama zbraň, kterou byla pěchota jakožto hlavní síla tehdejších vojsk vyzbrojena, ale její použití. Tedy skutečnost, že rakouské velení v naprosté většině střetů nevyužilo výhod, kterými Lorenzova puška oplývala, a stylem boje, příznačným důrazem na bodákové útoky v sevřených řadách rameno k rameni, naopak eliminovalo negativa pušky Dreyseovy. Rakouští infanteristé pak v doslova sebevražedných útocích nabíhali pruské pěchotě do rány. Především v této chvíli se násobil smrtonosný efekt pruské rychlopalby. Přitom dílčí střety, např. v bitvách u Náchoda, Jičina, či dokonce i u Hradce Králové, ukazují, že opak byl možný. Došlo-li v takových případech, bohužel ojedinělých, k přestřelkám mezi Rakušany a Prusy, Rakušané nezřídka excelovali.

Les Svíb – klíčový okamžik bitvy

Boj o les Svíb je obecně považován za zásadní část bitvy u Hradce Králové.⁴⁹ Oč v tomto střetu šlo? Rakouské předsunuté hlídky, které operovaly na kraji zmíněného lesa, se nedlouho po zahájení bojů střetly s oddíly pruské 7. pěší divize, postupující vstříc chlumskému návrší, centru rakouského postavení. Tak započaly náročné půldenní boje, skládající se z několika fází. Poté, co se o postupu Prusů dozvěděli velitelé rakouského II. a IV. armádního sboru, podmaršáلكové Thun-Hohenstein a především Festetics a Mollinary, zapojily se postupně oba sbory do bojů s divizí generálporučíka Franseckého. Boje probíhaly se střídavým úspěchem, kdy jedna strana vytlačila druhou na okraj lesa a naopak. S ohledem na početní převahu je ovšem třeba ocenit výkon Franseckého mužů, kteří přes velké ztráty tlak nepřítele vydrželi. Tímto zapojením se do bojů ve Svíbu ale velitelé rakouského II. a IV. sboru opustili pozice, které jim byly určeny k hájení na pravém křídle rakouské sestavy, což se následně ukázalo být fatálním. Neboť poté, co vrchní velitel rakouské armády, polní zbrojmistr Benedek, zjistil, co se na bojišti děje, rozkázal oběma sborům, aby znovu zaujaly původní pozice na křídle. Po odpoutání se z boje, což je pro ustupujícího vždy složitý manévr, se však vrátili muži obou sborů na své původní postavení v nepořádku a početně

48 BENEŠ, Ctirad: *Pruská jehlovka*. Praha 1998; TÝŽ: *Palné zbraně systému Lorenz*. Praha 1999; TUHÝ, Bohumír – ŠRAMAR, Jiří – ŠRÁMEK, Josef a kol.: *Prusko-rakouská válka roku 1866: Výzbroj a výstroj*. Hradec Králové 2015, s. 273–313, 325–366.

49 BĚLINA, Pavel – FUČÍK, Josef: *Válka 1866*, s. 354.

oslabení. To napomohlo úspěšnému průniku pruské 2. armády korunního prince do týla rakouského postavení na Chlumu, což vedlo ke zvratu v bitvě, která tak skončila vítězstvím pruských zbraní.⁵⁰ Není přitom pravdou, že by rakouské velení nebezpečí ze strany armády, která se blížila na bojiště, korunního prince podceňovalo. Polní zbrojmistr Benedek a jeho štáb byli o pohybu 2. armády informováni, neodhadli ale rychlost pruského postupu. Plán porazit v poli nejdříve pruskou 1. a Labskou armádou a následně stanout proti pruské 2. armádě se však nepodařilo nenaplnit.⁵¹

Pokud mezi historiky vládne shoda v tom, že boj o les Svíb představuje krucióální okamžik královéhradecké bitvy, rozdílné názory naopak panují v tom, jak tuto operaci hodnotit. Pavel Bělina a Josef Fučík, autoři posledního souborného zpracování historie válečného roku 1866, oponují názorům, že les Svíb byl bezcennou lokalitou a boje o něj tedy neměly smysl. Podle jejich mínění by v případě, že by místo bylo obsazeno Rakušany od samotného počátku, vznikl klín, který by znemožnil anebo alespoň fatálně ztížil vzájemný kontakt postupujících pruských oddílů. Podle soudu autorů mohlo ovládnutí Svíbu Rakušanům dokonce usnadnit čelní úder proti nepříteli, na který Benedek během dopoledne 3. července opakovaně pomýšlel s tím, jak se příznivě vyvíjely boje s pruskou 1. armádou. Bělina i Fučík dokonce do jisté míry hájí velitele II. a IV. rakouského sboru, jimž se povětšinou klade za vinu opuštění přidělených pozic na pravém křídle s tím, že rozhodnutí vystoupit proti pruské 7. pěší divizi ovlivnily jejich dosavadní vojenské zkušenosti a především neznalost pohybu nepřítel. Z obecně formulované bitevní dispozice mohli totiž velitelé obou sborů jen tušit bezprostřední ohrožení ze strany armády korunního prince, jejíž příchod rakouské velení obecně předpokládalo později. Proto se nelze divit, že se v duchu dosavadních zkušeností vrhli na prvního nepřítel, který se objevil v dohledu a postupoval proti kritickému místu rakouské obrany mezi II. a IV. armádním sborem a sbory v centru. Co však Bělina s Fučíkem podmaršálkům Festeticsovi, Mollinarymu a Thunovi vyčítají, je živelný a impulzivní styl zapojení do boje namísto sevřeného masivního útoku. V rámci objektivity ovšem nevyvíňují ani samotného vrchního velitele rakouských sil Benedeka, který byl podle jejich soudu příliš koncentrován na dění v centru bojiště, situaci na křídle podcenil a nereagoval včas a rázně ani pod tlakem svého štábu.⁵²

50 Naposledy KESSLER, Vojtěch – ŠRÁMEK, Josef: 3. 7. 1866, s. 150–167. Nejpodrobněji boje o les Svíb shrnul HEIDRICH, Ernst: *Der Kampf um den „Swibwald“ am 3. Juli 1866*. Sadová 1902. Srov. také český výtah HEIDRICH, Arnošt: *Boj o Svíbský les dne 3. července 1866*. Hořice 1906; BĚLINA, Pavel – FUČÍK, Josef: *Válka 1866*, s. 354–370.

51 BĚLINA, Pavel – FUČÍK, Josef: *Válka 1866*, s. 374.

52 Tamtéž, s. 354–356, 371–380.

Podmaršálek Mollinary coby hlavní osobnost odpovědná za boje o les Svíb naproti tomu našel významného zastávce v americkém historikovi Wawrovi.⁵³ Ten naopak hlavní vinu na výsledku královéhradecké bitvy přičítal polnímu zbrojmistru Benedekovi.⁵⁴ Geoffrey Wawro podrobil kritice již Benedekovu volbu bojiště, která byla podle jeho soudu otřesná, což vyplývalo ale už z toho, že bitva sama byla – alespoň podle Wawra – nechtěnou, ba náhodnou. Přesto i on připouští, že rakouská Severní armáda měla 3. července 1866 vynikající šance na vítězství. Oponuje ovšem mínění, že podmaršálci Festetics, Mollinary a Thun-Hohenstein přivedli svým výpadem proti Svíbu rakouské zbraně k porážce. Geoffrey Wawro soudí, že podmaršálek Mollinary viděl ve Svíbu, opanovaném rakouskými silami, základnu pro následný obklíčovací útok proti pruské 1. a Labské armádě. I on velitele sborů na pravém rakouském křídle hájí, že o blížící se pruské 2. armádě neměli náležitě informace, aby mohli nebezpečí správně vyhodnotit. Za klíčový okamžik celého dne pak Wawro považuje 11. hodinu dopolední, kdy síly rakouského II. a IV. armádního sboru obsadily Svíb. Pokud by tehdy byla podniknuta za využití dosud nedotčených záloh generální ofenzíva, měli podle Wawra Rakušané naději zasadit pruské 1. armádě zničující úder. A na tomto místě autor obviňuje polního zbrojmistra Benedeka, že takový povel, o němž se jej snažil přesvědčit Mollinary, nevydal, čímž zisky ve Svíbu promarnil, a naopak dopustil obklíčení své armády Prusy.⁵⁵

Polní zbrojmistr Benedek naproti tomu našel zastání u německých historiků Thorstena Locha a Larse Zachariase. Oba badatelé si – s poukazem na útržkovitost historických záznamů a v neposlední řadě i předpokládaný politický vliv právě na rakouské straně – předsevzali volbu nového úhlu pohledu. Tím se jim stalo právě samo bojiště jakožto pramen pro ověření zdánlivě konzistentní operační historie. Thorsten Loch a Lars Zacharias v kontrastu vůči mínění Wawrovi akcentují, že to byl právě Benedek, kdo si zvolil bojiště, a názoru amerického historika o náhodnosti této volby s odkazem na hodnocení samotného pruského generálního štábu oponují, že střet byl v dané situaci jedinou možnou volbou. Byl to naopak Moltke, který neměl původně v úmyslu svést 3. července 1866 rozhodující bitvu. Loch a Zacharias konstatují, že poté, co se rakouské předsunuté jednotky podle plánu stáhly do vyvýšených pozic, byli to Prusové, kteří museli útočit do kopce, nadto pod dělostřeleckou palbou. Právě rakouskému dělostřelectvu se podařilo pruský útok zastavit jeden a půl kilometru od rakouských pozic na Chlumu. Rakušanům se zároveň během dopoledne dařilo

53 WAWRO, Geoffrey: *The Austro-Prussian War*, s. 238–257.

54 Diskuse o Benedekově podílu na porážce ve válce s Pruskem se datují již do roku 1866, srov. KESSLER, Vojtěch – ŠRÁMEK, Josef: 3. 7. 1866, s. 112–126.

55 WAWRO, Geoffrey: *The „Fog of Chlum“*, s. 78–85.

vyhýbat se pěchotním střetům muže proti muži, v nichž si v předchozích srážkách udržovali převahu Prusové. Oba autoři tak shrnují, že Benedekův odklon od ofenzivní úderné taktiky a využití dělostřelecké převahy, resp. většího doštelu Lorenzovy pušky, přinesl v počáteční fázi střetu úspěch. I oni pak spatřují rozhodující zvrat na pravém křídle. Poukazují na to, že velitelé II. a IV. armádního sboru opustili kvůli zapojení se do bojů o les Svíb pozice, které předtím opevnili ženisté a které byly svou orientací svahu vhodné pro obranu. Samotný les Svíb by podle jejich mínění byl snadno pokryt dělostřeleckou palbou. Tezí, že se polní zbrojmistr Benedek dopustil taktické chyby, když nenechal Svíb obsadit předem, tak považují za neudržitelnou. Naopak podobně jako čeští historici Pavel Bělina a Josef Fučík i Thorsten Loch a Lars Zacharias soudí, že Mollinaryho a Thun-Hohensteinovy příkazy, nerespektující základní Benedekovy dispozice, vytvořily prostor pro úspěšný průlom rakouské obrany nově přichozí armádou pruského korunního prince.⁵⁶

Kontrafaktuální zvrat – možnosti a limity

Alternativní průběh bojů o les Svíb může mít několik podob. V první variantě vyjdeme z výkladu Geoffreyho Wawra. Ten je přesvědčen, podobně jako Pavel Bělina a Josef Fučík, že les Svíb by se byl mohl stát cennou základnou pro rozhodující útok proti pruské 1. armádě, což by bývalo mohlo vést k vítězství rakouských zbraní. To měl podle jeho přesvědčení před očima polní podmaršálek Mollinary, když posílal do Svíbu další a další síly, ba dokonce vzdoroval přímým rozkazům vrchního velitele. Geoffrey Wawro vychází z toho, že před polednem 3. července 1866 se silám rakouského II. a IV. armádního sboru skutečně podařilo les opanovat. Podle jeho soudu v tom okamžiku byli Prusové ve svízelném postavení. Měli méně děl než Rakušané, k tomu byly hlavní síly Labské armády ještě vázány na levém křídle, k centru bojiště měly dorazit až kolem půl druhé odpoledne. Podobně se hlavní síly armády korunního prince do bojů zapojily až kolem třetí hodiny odpolední. Na rakouské straně ovšem stálo připraveno v záloze na pozicích mezi Lípou a Dlouhými Dvory na 50 000 mužů pěchoty a 10 000 jezdců. Na tomto základě se Geoffrey Wawro domnívá, že bylo v silách podmaršálek Mollinaryho a Thun-Hohensteina za pomoci 2. lehké jízdní divize generálmajora Thurn-Taxise zničit pruskou 7. pěší divizi generálporučíka Franseckého a napadnout oddíly pruské 1. armády z boku, zatímco polní zbrojmistr Benedek by se svými čtyřmi sbory a třemi jízdními divizemi

56 LOCH, Thorsten – ZACHARIAS, Lars: *The Königgrätz Myth*, s. 86–103.

prorazil skrze Sadovou. Tak by byli princ Fridrich Karel, král Vilém I. a náčelník generálního štábu von Moltke obklíčeni a na pomoc od Labské armády i korunního prince by marně čekali.⁵⁷

Geoffrey Wawro však nezhlednil jednu věc. Pokud by se rakouská armáda odhodlala k ráznému úderu a ofenzivnímu vedení boje, co by – krom početního přečíslení – vedlo k tomu, že by byl průběh střetu jiný než v předcházejících bojích, kdy se Rakušané vrhali proti Prusům se srdnatostí, leč se srdnatostí sebevražednou? Můžeme věřit, že prosté přečíslení v poli by při střetu muže proti muži vedlo k tomu, že by rakouský bodákový útok nyní obstál proti Dreyseho jehlovce? Rakouské dělostřelectvo si sice vybíralo v pruských řadách krutou daň, ovšem rakouská ofenziva by možností dělostřelců limitovala. Lze si představit, že by rakouská pěchota postupovala vpřed rozvážně a snažila se maximalizovat výhody Lorenzovy zbraně, tedy přesnost a dostřel. S vědomím toho, jak rychlý (a tedy kvalitní) však byl výcvik velké části rakouských odvedenců i jaké bylo mentální nastavení velitelských kádřů,⁵⁸ se dostáváme na hranu kontrafaktuální realističnosti. A to nezapočítáváme faktory psychologické. V neposlední řadě není také náhodou, že rakouská kavalerie zasáhla do bojů až v samotném závěru. Krajina pod chlumskou výšinou nebyla zcela vhodná pro útok jezdeckta ve stylu napoleonských časů, nadto sama srážka u Střezetec jasně ukázala slabiny soudobého jezdeckta ve střetu s rychlopalnou jehlovkou.⁵⁹ A na vypořádání se s Franseckého 7. pěší divizí a celou pruskou 1. armádou by Rakušané neměli ani celé tři hodiny, než by se na bojiště dostavily první síly armády korunního prince.⁶⁰

V případě varianty druhé si představme, že by byl les obsazen už před začátkem bojů, k čemuž mohl polní zbrojmistr Benedek využít tu část sil, které se jinak reálně nacházely v záloze v týlu u Rozběřic. Tak by byla připravena situace pro to, aby se z lesa Svíb stal klín, který bude komplikovat pruský postup a nedovolí spojení pruských armád. Při zvažování této varianty vývoje si ale musíme položit několik následných otázek. Za prvé: i kdyby byl Svíb početnějšími silami obsazen včas, co by se změnilo na výsledku? Thorsten Loch a Lars Zacharias přesvědčivě konstatovali, že to nebyly ani zbraně, ani taktika, co rozhodlo 3. července 1866 v pruský prospěch. Rozhodující faktor spatřují v převa-

57 WAWRO, Geoffrey: *The „Fog of Chlum“*, s. 84–85.

58 FUČÍK, Josef: *Válka 1866*, s. 37–50; LOCH, Thorsten – ZACHARIAS, Lars: *The Königgrätz Myth*, s. 101.

59 KESSLER, Vojtěch – ŠRÁMEK, Josef: „Údernou silou pěchoty se rozhodují války nového věku.“ Srážka jezdeckta u Střezetec v roce 1866 jako ilustrace přelomu v dějinách vojenství. In: Hutečka, Jiří – Šrámek, Josef a kol.: *Mlhy na Chlumu. Prusko-rakouská válka v optice moderní historiografie*. Hradec Králové 2018, s. 123–139.

60 BĚLINA, Pavel – FUČÍK, Josef: *Válka 1866*, s. 381–384, 396–419.

ze pruského pojetí války, resp. v rozdílu mezi pruským a rakouským přístupem, odrážejícím představu o tom, jak bojovat a vést válku.⁶¹ Rakouští velitelé by museli změnit styl boje, zakopat se v lese, jehož výrazně zvlněný krajinný profil by tomu napomáhal, a pokusit se blížící se pruskou 7. pěší divizi a posléze pruskou 2. armádu na dálku zasypat dobře mířenou palbou, tedy maximálně využít předností Lorenzovy pěchotní pušky. Je však otázkou, zda by se podařilo Prusy zadržet a vyhnout se zničujícímu boji muže proti muži, který by patrně skončil velmi podobně, jako tomu bylo ve skutečnosti. Obsazením Svíbu by totiž bylo ze hry vyřazeno rakouské dělostřelectvo na chlumském návrší, neboť svíbský les sám už byl na maximu účinného dostřelu.⁶² Thorsten Loch a Lars Zacharias ovšem velmi správně konstatovali, že les Svíb nemusely rakouské jednotky vůbec hájit, postačovalo jej dočasně zajistit a hlídat dělostřeleckou palbou jeho okraj.⁶³

Vydeme-li z této situace, která nadto ladí s původními bitevními dispozicemi polního zbrojmistra Benedeka, nestal by se les Svíb pro Rakušany hrotem, ale spíše pastí pro pruskou armádu. Představme si – a zde skutečně s plnou platností vstupujeme na kontrafaktuální pole –, že si všechny odpovědné stupně velení rakouské Severní armády v bitvě u Hradce Králové osvojily představu defenzivního boje (což by oproti skutečnosti znamenalo lepší štábní práci a komunikaci napříč velením), a nutily tak Prusy k útoku vůči dobře obsazené chlumské výšině. Postupující síly pruské 1. armády by musely čelit smrtonosné zkáze ze strany rakouského dělostřelectva i rakouské pěchoty, která by ovšem – opět v duchu Benedekových rozkazů – rezignovala na beznadějně bodákové útoky, ale z (lépe připravených) polních okopů by pálila na nepřítele.⁶⁴ Tak, jako to bylo ve skutečnosti s úspěchem využito v bojích u České Skalice i před samotným Svíbem.⁶⁵

Byla by tak maximalizována přednost Lorenzovy pušky v podobě přesnosti a dostřelu, zatímco slabinu spočívající v pomalejším nabíjení by do jisté míry eliminovalo to, že střelcům v předních řadách by druhové za nimi odebírali

61 LOCH, Thorsten – ZACHARIAS, Lars: *The Königgrätz Myth*, s. 103.

62 Dostřel pro granátovou municí se uvádí přibližně 3,4 km, v případě šrapnelu 1,5 km. Na krátkou vzdálenost byl používán kartáč s účinným dostřelem 500 m. Srov. GROF, Vlastimil: *Rakouské dělostřelectvo v roce 1866*. In: JÁNSKÝ, Zdeněk – GROF, Vlastimil – SYNEK, Jiří: *Baterie mrtvých u Chlumu v roce 1866*. Hradec Králové 2013, s. 48–49.

63 LOCH, Thorsten – ZACHARIAS, Lars: *The Königgrätz Myth*, s. 100.

64 Tamtéž, s. 101; HOLAS, Matouš: *Archeologie prusko-rakouské války z roku 1866*. Červený Kostelec 2019, s. 79–108; Týž: *Svědectví válečné krajiny. Výsledky interdisciplinárního výzkumu východočeských bojišť z prusko-rakouské války roku 1866*. Červený Kostelec 2023, s. 221–234.

65 BĚLINA, Pavel – FUČÍK, Josef: *Válka 1866*, s. 367–368.

zbraně prázdné a podávali jim pušky již nabité. Tak by byl vytvořen obranný (půl)kruh, jehož dobytí by při přísně defenzivní taktice boje představovalo pro pruské armády těžký oříšek. Taková pozice by při zajištění zásobování municí a střelivem z týla (příčemž se mohla stát klíčovou oporou královéhradecká pevnost)⁶⁶ byla s to čelit spojené pruské 1. a 2. armádě, zatímco armáda Labská, vyčerpaná bojem na levém křídle, by nakonec narazila na čerstvé rakouské zálohy u Rozběřic. Přitom, jak konstatovali zmínění vojenští historici Loch a Zacharias, bylo to právě váhání opatrného velitele Labské armády generála pěchoty Eberharda Herwartha von Bittenfeld, co způsobilo, že nebylo možné využít obklíčení Rakušanů, hrozící v časném odpolední.⁶⁷ Poté, co by k tomuto obklíčení došlo, byly by pruské ztráty již patrně značně fatální, neboť tváří v tvář pevným rakouským pozicím na vršku by byl každý metr krvavě zaplacen. Prusům by tak byla nápomocna spíše noc než Blücher, řečeno upravenými slovy, přičítanými generálporučíkovi Franseckému v pohnutých okamžicích svíbských bojů.⁶⁸

Hypotetické důsledky rakouského vítězství v roce 1866

Ovšem spíše než o samotné rakouské výhře v bitvě u Hradce Králové pouvažujeme o tom, co by ono vítězství (reálně však spíše remíza) z 3. července 1866 znamenalo pro další vývoj v habsburské monarchii i celé Evropě. Prusko-rakouský konflikt je často vykládán jako uzlový bod, který dovedl evropskou společnost až k hrúzám první (a de facto i druhé) světové války.⁶⁹ Změnilo by na tomto směřování evropských dějin něco vítězství rakouských zbraní? A pokud ano, jaká by potom byla pozice 3. července 1866 v českých a evropských dějinách? Bylo by sousloví „Königgrätz 1866“ pojmem, který rozechvívá emoce? Právě v tomto okamžiku se podle našeho mínění ukazuje potenciál metodologie kontrafaktuální historie.

Z výsledku kontrafaktuálně pojaté války z roku 1866 plyne ještě silněji než ze skutečného průběhu konfliktu, že napětí by z evropské společnosti nevymizelo. Stejně tak by nebylo vyřešeno pnutí mezi Rakouskem a Itálií, i přes intermezzo Trojspolku, což vyhrězlo napovrch roku 1915; vítězství Rakouska u Hradce Krá-

66 K takticko-strategickému významu bastionových pevností srov. HOFMAN, Jiří: Přemýšlet pevnost. In: *Lidé a hradby. Bastionové pevnosti a jejich život*. Ed. Hofman, Jiří. České Budějovice 2020, s. 123–139.

67 LOCH, Thorsten – ZACHARIAS, Lars: *The Königgrätz Myth*, s. 101.

68 WAWRO, Geoffrey: *The „Fog of Chlum“*, s. 84.

69 EPKENHANS, Michael: *1866. The Battle of Königgrätz*, s. 27.

lové by s největší pravděpodobností nevyřešilo situaci v Německém spolku a ambice Pruska. Tím klíčovým faktorem je odkaz napoleonských válek i revolučních let 1848–1849, tedy nacionalismus, prostupující celou Evropou. Michael Epkenhans shrnul, že „bratrovražedná válka“ z roku 1866, což je rozměr, který v českém prostředí málokdy vnímáme, sice rozdmýchala v německojazyčném prostoru vášně, přesto mnozí Němci – a to z velmi odlišných důvodů – považovali to, co se v létě roku 1866 stalo, za nevyhnutelné, zejména po událostech předchozích desetiletí. Po porážce Napoleona I. byla mapa Evropy znovu překreslena, mocenské váhy byly (zdánlivě) znovu pečlivě vyrovnány, ale potenciál konfliktu z evropských souřadnic nezmizel. Své pozice posílily Velká Británie a Rusko, Rakousko, na první pohled dominující střední Evropě, se drželo s Pruskem prakticky navzájem v šachu a Francie, kolébka revoluce, která se sama tradičně snažila o zisk hegemonie v Evropě, byla po restauraci Bourbonů do mocenského systému na jednu stranu zapojena, ale také byla zároveň zadržována poněkud stranou.⁷⁰

Pro habsburskou monarchii ovšem bylo zásadní, že totéž, co platilo v měřítku celoevropském, bylo v platnosti i v rámci střední Evropy. Revoluční ideje nebyly vládnoucí mocí vítány, zároveň se poměry změnilly natolik, že se těžko hledala dávná stabilita. Restituce Svaté říše římské nebyla již možná a ani o ní nikdo vážně neuvažoval. Konfederace států na půdorysu Německého spolku se sice zdála být jak z německého, tak z evropského pohledu rozumným kompromisem, ovšem „jaro národů“ zamíchalo kartami jinak, než účastníci vídeňského kongresu předpokládali. Demokratizační dědictví osvícenství a francouzské revoluce nezmizelo, nadto se prolulo s národním, resp. národnostním hnutím, povzbuzeným napoleonskými válkami.⁷¹ A v tomto ohledu představovala střední Evropa skutečně příslovečný sud se střelným prachem.

Nelze si nepovšimnout, že v tom lavírovala pruská politika oproti té rakouské přeci jen úspěšněji. Zatímco se Rakousko zvolna oklepávalo z éry bachovského neoabsolutismu, pruská politika v čele s novým kancléřem Bismarckem umně spojila pruské ambice s voláním německého národního hnutí, když pod touto záštitou odmítl roku 1863 rakouské návrhy na reformu Německého spolku s apelem na národní zastoupení vyplývající z přímých voleb. Naopak rakouská politika podle Michaela Epkenhans se sotva zastávala aktuální pozice a neskýtala jasně definovaný, do budoucna orientovaný program. Epkenhans se dokonce nebojí říct, že Rakousko vlastně nenabízelo vůbec nic. Rakouské představy o uspořádání Německého spolku, konfrontovány s touhou po ně-

70 Tamtéž, s. 27.

71 Tamtéž, s. 27–28. Srov. HROCH, Miroslav: *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha 2009.

meckém sjednocení, neodpovídaly očekávání německé společnosti, byly zpátečnické, bezkoncepční, anachronické.⁷² A pokud toto platilo před rokem 1866, můžeme se znalostí toho, jak nebylo Rakousko schopno řešit národnostní pnutí na mnohem menší ploše,⁷³ předpokládat, že podobně mátožná by byla rakouská politika v rámci Německého spolku i po roce 1866 – ovšem ukolébána zdánlivým vítězstvím u Hradce Králové. Stejně tak ovšem nemusíme pochybovat o tom, že by vládnoucí kruhy Pruského království čekaly na novou příležitost, stejně jako piemontsko-savojská dynastie. Zatímco v zájmu rakouského císaře Františka Josefa I. by bylo zachování statu quo, ve společnosti německých států by nadále bublalo napětí a nespokojenost. S ohledem na znalost povahy Františka Josefa, ovlivněné italskou zkušeností z roku 1859, můžeme oprávněně soudit, že za rakouské hegemonie v Německém spolku by nedošlo k válce „za německé zájmy“ s Francií Napoleona III., což byla reálné zkušenost, která zásadně přispěla ke zformování a přijetí společné německé identity, jakkoliv není radno ani tuto událost přeceňovat.⁷⁴

Pokládáme dokonce za reálné, že vítězství ve válce s Pruskem v roce 1866 by pro rakouský stát znamenalo mnohem větší pohromu. Pokud monarchie nedokázala úspěšně řešit nacionální vášně a pocity křivd a nespravedlnosti, umocněné státoprávním vývojem po roce 1867, v případě zvratu u Hradce Králové by bylo nutno řešit totéž, ovšem na dramaticky větším poli. Rakouské státní elity by nepochybně k tomuto úkolu přistupovaly s kombinací bohorovnosti a neschopnosti, ukolébány právě výsledkem prusko-rakouské války. Nacionalismus, který byl jedním z faktorů, jenž přivedl Evropu na bojiště světové války a jenž samotnou habsburskou monarchii rozežral zevnitř, by nebyl zkrocen, ale naopak umocněn. Je tak nejspíše jen otázkou, kdy by Prusko znovu vycítilo příležitost a zkusilo se s rakouským soupeřem vypořádat.

Dále se nabízí otázka, jak by se v případě pruské prohry u Hradce Králové vyvíjely vztahy v Evropě. Řada historiků soudí, že napětí starých a nových velmocí ve „věku impérií“⁷⁵ bylo tak silné, že k nějakému střetu, který by vyvolal celoevropský výbuch, muselo dojít, i kdyby sarajevská tragédie roku 1914 nastala. Podle varianty, kterou pokládáme za pravděpodobnější, by ještě před rokem 1900 došlo k dalšímu střetu mezi Pruskem, Itálií a Rakouskem, přičemž

72 EPKENHANS, Michael: 1866. The Battle of Königgrätz, s. 33–34.

73 KESSLER, Vojtěch: Porážka u Hradce Králové – hřebíček do rakve habsburské monarchie? Zamyšlení nad knihou „České země v 19. století“ v kontextu války 1866. In: *Bellum 1866*, 2017, roč. 26, č. 2, s. 11–20.

74 Inspirativní úvahy k obvykle jednoduše přímočarému tématu předkládá BENDIKOWSKI, Tillmann: *1870/71. Der Mythos von der deutschen Einheit*. München 2021.

75 HOBBSAWM, Eric J.: *The Age of Empire 1875–1914*. London 1994.

můžeme hádat, že by to byli Prusové, kdo by se z výsledku střetu z 3. července 1866 poučil lépe. Pak by se patrně tok dějin vrátil do kolejí, které známe. Následovala by německo-francouzská válka,⁷⁶ vznik nových křivd i mocenských bloků a v tomto nastavení by se jistě našla nějaká rozbuška, která by posloužila stejně jako Principův atentát. Otázkou ovšem je, jaká by byla pozice Rakouského císařství během tohoto vývoje? Byla by pruská diplomacie v případě druhé války stejně blahosklonná vůči poraženému soupeři jako nakonec v roce 1866, anebo by nyní Bismarckovy snahy nevytvořit si příliš tvrdým trestem z poraženého Rakouska zatvrzelého nepřítele přišly vniveč? Složitější otázkou je, jakou cestu by Evropa nastoupila, kdyby Rakousko zůstalo i po roce 1866 středoevropským hegemonem. Našlo by se jiné jablko sváru? Poskládaly by se mocenské bloky jinak, než ty, které známe jako Trojspolek a Dohodu?⁷⁷ Došlo by k relativně izolovanému konfliktu typu krymské války, anebo by Evropa tak jako tak stanula dříve či později v ohni strašlivého celoevropského konfliktu? To je samo o sobě lákavým námětem pro kontrafaktuální úvahu zcela novou.

Pro nás je klíčovým poznatkem skutečnost, že prusko-rakouská válka, resp. její symbol, bitva u Hradce Králové z 3. července 1866, byla pro rakouský stát bezpochyby pohanou, ale zároveň také jistým zbavením se koule u nohy v podobě celoněmecké politiky, a naopak ve vztahu k politice domácí pomyslnou poslední šanci.⁷⁸ Že jí nebylo využito, je již věcí jinou.

POUŽITÉ ZDROJE

Beletrie

DRNEK, Jan: *Druhý dech habsburské monarchie*. Třebíč 2007

DRNEK, Jan: *Past na Bonaparta 1805*. Třebíč 2024

76 TARABA, Luboš: *Divná válka. Francouzsko-pruská válka 1870–1871*. Praha 2006; WAWRO, Geoffrey: *The Franco-Prussian War. The German conquest of France in 1870–1871*. New York 2003; CHRASTIL, Rachel: *Bismarck's War. The Franco-Prussian War and the making of modern Europe*. Dublin 2023.

77 HLAVAČKA, Milan – PEČENKA, Marek: *Trojspolek. Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*. 2. vyd. Praha 1999; PROKŠ, Petr: Konec britské „Splending Isolation“ a carské Rusko při vytváření spojenecké dohody (1887/1888–1914). In: *Cestou dějin. K počtě prof. PhDr. Svatavy Rakové, CSc.* Ed. Semotanová, Eva. Praha 2007, s. 233–258.

78 SKED, Alan: *Úpadek a pád habsburské říše*. Praha 1995; TAYLOR, Alan John Percival: *Poslední století habsburské monarchie. Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809–1918*. Brno 1998; PROKŠ, Petr: *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871–1918)*. Praha 2004.

DRNEK, Jan: *Žáby v bouři. Operace Barbarossa naruby*. Praha 2012
DRNEK, Jan: *1938. Neporaženi*. Brno 2017
DRNEK, Jan: *1938. Věrní zůstaneme*. Brno 2016

Literatura

- ARON, Raymond: *Die Deutsche Soziologie der Gegenwart*. Stuttgart 1969
BARRY, Quintin: *Moltke and his Generals. A Study in Leadership*. Warwick 2015
BARRY, Quintin: *The Road to Königgrätz. Helmuth von Moltke and the Austro-Prussian War 1866*. Solihull 2014
BASSETT, Richard: *For God and Kaiser. The Imperial Austrian Army*. New Haven – London 2015
BĚLINA, Pavel – FUČÍK, Josef: *Válka 1866*. Praha 2005
BĚLINA, Pavel: *Válečné operace v Čechách roku 1866 do bitvy u Hradce Králové*. In: *Hradec Králové – Königgrätz 1866–1991. Sborník příspěvků mezinárodní vědecké konference (6.–8. 6. 1991). Díl I. Bez roku vydání*, s. 94–105
BENDIKOWSKI, Tillmann: *1870/71. Der Mythos von der deutschen Einheit*. München 2021
BENEŠ, Ctirad: *Palné zbraně systému Lorenz*. Praha 1999
BENEŠ, Ctirad: *Pruská jehlovka*. Praha 1998
BENEŠ, Ctirad: *Raketové zbraně rakouské armády*. Hradec Králové 2003
BREMM, Klaus-Jürgen: *Preussen bewegt die Welt. Wie eine Grossmacht entsteht*. Darmstadt 2021
BREMM, Klaus-Jürgen: *1866. Bismarck's deutscher Krieg*. Darmstadt 2021
CLARK, Christopher: *Prusko. Vzestup a pád železného království*. Praha 2008
CRAIG, Gordon A.: *The Battle of Königgrätz. Prussia's Victory over Austria, 1866*. Philadelphia 1964.
EMBREE, Michael: *Bismarck's First war. The Campaign of Schleswig and Jutland 1864*. Solihull 2007
EPKENHANS, Michael: *1866. The Battle of Königgrätz. A turning point in German and European history?* In: Hutečka, Jiří – Šrámek, Josef a kol.: *Mlhy na Chlumu. Prusko-rakouská válka v optice moderní historiografie*. Hradec Králové Hradec Králové 2018, s. 27–38
FAPŠO, Marek: *Myslet navzdory dějinám. Kontrafaktuální dějiny a didaktika dějepisu*. Praha 2024
FERGUSON, Niall a kol.: *Virtuální dějiny. Historické alternativy*. Praha 2001
FUČÍK, Josef: *Hradec Králové 2006 – výzvy a zamýšlení*. In: *Bellum 1866*, 2006, roč. 15, č. 1, s. 58–66

- FUČÍK, Josef: *Válka 1866. Běda poraženým*. Praha 2012
- GANSCHOW, Jan – HASELHORST, Olaf – OHNEZEIT, Maik: *Der Deutsch-Dänische Krieg 1864. Vorgeschichte – Verlauf – Folgen*. Graz 2021
- GROF, Vlastimil: Rakouské dělostřelectvo v roce 1866. In: Jánský, Zdeněk – Grof, Vlastimil – Synek, Jiří: *Baterie mrtvých u Chlumu v roce 1866*. Hradec Králové 2013
- HÁJKOVÁ, Dagmar – KUČERA, Jaroslav – SMETANA, Vít – SUK, Jiří – ŠRÁMEK, Pavel – TŮMA, Oldřich: *Historie na rozcestí. Jak mohly dopadnout osudové chvíle Československa*. Brno 2016
- HÁLEK, Jan: *Rakouská diplomacie 1848–1852. Zahraniční politika Felixe knížete Schwarzenberga*. Praha 2011
- HANNIG, Alma: Österreich: Entscheidung zum Krieg. In: *Der preussisch-österreichische Krieg 1866*. Eds. Heinemann, Winfried – Höbelt, Lothar – Lappenküper, Ulrich. Leiden – Boston – Singapore – Paderborn 2018
- HAVELKA, Miloš: *Dějiny a smysl. Obsahy, akcenty a posuny „české otázky“ 1895–1989*. Praha 2001.
- HEIDRICH, Arnošt: *Boj o Svíbský les dne 3. července 1866*. Hořice 1906
- HEIDRICH, Ernst: *Der Kampf um den „Swibwald“ am 3. Juli 1866*. Sadová 1902
- HERRE, Franz: *Metternich*. Praha 1996
- HLAVAČKA, Milan – PEČENKA, Marek: *Trojspolek. Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*. 2. vyd. Praha 1999
- HÖBELT, Lothar: Why did the Austrians risk war in 1866? In: Hutečka, Jiří – Šrámek, Josef a kol.: *Mlhy na Chlumu. Prusko-rakouská válka v optice moderní historiografie*. Hradec Králové 2018, s. 22–26
- HÖBELTOVÁ, Šárka: Tisková polemika po bitvě u Hradce Králové 1866. In: Hutečka, Jiří – Šrámek, Josef a kol.: *Mlhy na Chlumu. Prusko-rakouská válka v optice moderní historiografie*. Hradec Králové 2018, s. 51–58
- HOBBSAWM, Eric J.: *The Age of Empire 1875–1914*. London 1994
- HOFMAN, Jiří: Přemýšlet pevnost. In: *Lidé a hradby. Bastionové pevnosti a jejich život*. Ed. Hofman, Jiří. České Budějovice 2020, s. 123–139
- HOLAS, Matouš: *Archeologie prusko-rakouské války z roku 1866*. Červený Kostelec 2019
- HOLAS, Matouš: *Svědectví válečné krajiny. Výsledky interdisciplinárního výzkumu východočeských bojišť z prusko-rakouské války roku 1866*. Červený Kostelec 2023
- HORNE, Alistair: Vládce světa. Napoleonovy ztracené příležitosti. In: *Co by bylo, kdyby? Představy vojenských historiků o tom, co se mohlo stát*. Ed. Cowley, Robert. Praha 2005, s. 167–181

- HROCH, Miroslav: *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha 2009
- CHRASTIL, Rachel: *Bismarck's War. The Franco-Prussian War and the making of modern Europe*. Dublin 2023
- JÁNSKÝ, Zdeněk: *Bitva u České Skalice v roce 1866*. Hradec Králové 2008
- JÁNSKÝ, Zdeněk: *Bitva u Náchoda v roce 1866. Válečné události na kladském pomezí*. Hradec Králové 2006
- JÁNSKÝ, Zdeněk: *Srážka u Svinišťan v roce 1866*. Hradec Králové 2012
- JEDLIČKA, Otakar: *Boje v Čechách a na Moravě za války roku 1866. Díl II. Bitva u Hradce Králové*. Pardubice 1883
- KESSLER, Vojtěch – MICHLOVÁ, Marie – ŠRÁMEK, Josef: Hrob známého vojína. Deanonymizace válečných pomníků a hromadných hrobů jako modernizační proces? In: *Epigraphica & Sepulcralia 13. Fórum epigrafických a sepulkrálních studií. Georgio Roháček sexagenario oblata*. Eds. Vrána, David – Marešová, Jana – Chlíbec, Jan – Uhlíková, Kristina. Praha 2022, s. 317–338
- KESSLER, Vojtěch – ŠRÁMEK, Josef: „Údernou silou pěchoty se rozhodují války nového věku.“ Srážka jezdeckta u Střezetec v roce 1866 jako ilustrace přelomu v dějinách vojenství. In: Hutečka, Jiří – Šrámek, Josef a kol.: *Mlhy na Chlumu. Prusko-rakouská válka v optice moderní historiografie*. Hradec Králové 2018, s. 123–139
- KESSLER, Vojtěch – ŠRÁMEK, Josef: 3. 7. 1866. *Bitva u Hradce Králové. „Válka Němců s Němci“ v české paměti*. Praha 2024
- KESSLER, Vojtěch – ŠRÁMEK, Josef: Národ ve zbrani aneb kterak pruský učitel porazil u Hradce Králové rakouského sedláka...? In: *Vojenská služba v interdisciplinární perspektivě*. Ed. Wohlmut, Petr. Dolní Břežany – Terežín 2022, s. 11–31
- KESSLER, Vojtěch – ŠRÁMEK, Josef: Obrazy války v historii aneb Mantinely recepce válečných událostí na příkladu války roku 1866. In: *Marginalia Historica*, 2016, roč. 7, č. 2, s. 105–131
- KESSLER, Vojtěch: Porážka u Hradce Králové – hřebíček do rakve habsburské monarchie? Zamyšlení nad knihou „České země v 19. století“ v kontextu války 1866. In: *Bellum 1866*, 2017, roč. 26, č. 2, s. 11–20
- KOPECKÁ, Věra – KOPECKÝ, Petr: *Trutnovsko ve válce 1866*. Trutnov 1980
- KOVAŘÍK, Jiří: *Napoleonova tažení 1. Vítězné roky. Elchingen – Ulm – Slavkov – Saalfeld – Jena – Auerstädt – Prenzlau*. Třebíč 2003
- KOVAŘÍK, Jiří: *Napoleonova tažení 2. Nejistá vítězství. Pultusk – Jílové – Friedland – Somosierra – La Coruña – Eggmühl – Aspern – Wagram*. Třebíč 2003
- KOVAŘÍK, Jiří: *Napoleonova tažení 3. Proti všem. Smolensk – Borodino – Berezina – Lützen – Budyšin – Drážďany*. Třebíč 2004

- KOVAŘÍK, Jiří: *Napoleonova tažení 4. Pád orla. Lipsko – Hanau – Brienne – Montmirail – Montereau – Laon – Arcis – Ligny – Waterloo*. Třebíč 2005
- KRÁL, Ondřej: Mobilizace a koncentrace Severní armády z pohledu geografie. In: Hutečka, Jiří – Šrámek, Josef a kol.: *Mlhy na Chlumu. Prusko-rakouská válka v optice moderní historiografie*. Hradec Králové 2018, s. 140–161
- KRÁL, Ondřej: Rozdělení a panuj? Geografický pohled na mírovou dislokaci útvarů rakouské armády 1800–1914. Příklad českých zemí. In: *Vojenská služba v interdisciplinární perspektivě*. Ed. Wohlmuth, Petr. Dolní Břežany – Terežín 2022, s. 33–71
- KRÁLÍČEK, Václav: *Velký švindl. Krymská válka 1853–1855*. Praha 2015
- KRÁLOVÁ, Hana: Prusko-rakouské soupeření roku 1866 a jeho ohlas v dobovém tisku. In: *Historický obzor*, 2014, roč. 25, č. 7/8, s. 175–183
- KUDR, Karel: *Válka rakousko-pruská 1866 v Čechách a na Moravě*. Praha 1936
- LAPPENKÜPER, Ulrich: „Date clé du règne de Napoléon III.“ Frankreich und der preussisch-österreichische Krieg 1866. In: *Der preussisch-österreichische Krieg 1866*. Eds. Heinemann, Winfried – Höbelt, Lothar – Lappenküper, Ulrich. Leiden – Boston – Singapore – Paderborn 2018, s. 89–106
- LOCH, Thorsten – ZACHARIAS, Lars: The Königgrätz Myth. On the Political Construct of the Battle of 1866 (an operations history analysis). In: Hutečka, Jiří – Šrámek, Josef a kol.: *Mlhy na Chlumu. Prusko-rakouská válka v optice moderní historiografie*. Hradec Králové 2018, s. 86–103
- LUTZ, Heinrich: *Zwischen Habsburg und Preussen. Deutschland 1815–1866*. Berlin – Darmstadt – Wien 1985
- MÁDLOVÁ, Claire – TINKOVÁ, Daniela (eds.): *Francouzský švindl svobody. Francouzská revoluce a veřejné mínění v českých zemích*. Praha 2012
- MEDVAKOV, Alexander: Russland und der Deutsche Krieg 1866. In: *Der preussisch-österreichische Krieg 1866*. Eds. Heinemann, Winfried – Höbelt, Lothar – Lappenküper, Ulrich. Leiden – Boston – Singapore – Paderborn 2018, s. 129–157
- MÖLLER, Frank: Preussens Entscheidung zum Krieg 1866. In: *Der preussisch-österreichische Krieg 1866*. Eds. Heinemann, Winfried – Höbelt, Lothar – Lappenküper, Ulrich. Leiden – Boston – Singapore – Paderborn 2018, s. 19–26
- MOMMSEN, Wilhelm: *Bismarck*. Olomouc 1995
- MONZALLI, Luciano: Italien und der Krieg von 1866. In: *Der preussisch-österreichische Krieg 1866*. Eds. Heinemann, Winfried – Höbelt, Lothar – Lappenküper, Ulrich. Leiden – Boston – Singapore – Paderborn 2018, s. 63–86
- NÁHLOVSKÝ, Jiří: *Chrastava v prusko-rakouské válce roku 1866*. Chrastava 2009

- NÁHLOVSKÝ, Jiří: *Srážka u Dlouhého Mostu 24. června 1866. Péče o válečné pomníky z války roku 1866*. Hradec Králové 2010
- NÁHLOVSKÝ, Jiří: *Srážka u Kuřívod 26. června 1866*. Hradec Králové 2006
- NODL, Martin: Václav III. Císař z boží milosti. In: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. Eds. Doležalová, Eva – Šimůnek, Robert – Dvořáčková-Malá, Dana – Pořízka, Aleš. Praha 2007, s. 561–565
- PÁSZTOROVÁ, Barbora: *Metternich a německá otázka v letech 1840–1848*. Plzeň 2019
- PROKŠ, Petr: Konec britské „Splending Isolation“ a carské Rusko při vytváření spojenecké dohody (1887/1888–1914). In: *Cestou dějin. K poctě prof. PhDr. Svatavy Rakové, CSc.* Ed. Semotanová, Eva. Praha 2007, s. 233–258
- PROKŠ, Petr: *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871–1918)*. Praha 2004
- RAK, Jiří: V historii neexistují žádná „kdyby“! In: *Co kdyby to dopadlo jinak? Křížovatky českých dějin*. Praha 2007, s. 9–20
- RAVIK, Slavomír: *Tam u Králového Hradce...* Praha 2001
- ROESE, Neal J. – MORRISON, Mike: The Psychology of Counterfactual Thinking. In: *Historical Social Research*, 2009, roč. 34, č. 2, s. 16–26
- ROESE, Neal J.: Counterfactual thinking. In: *Psychological Bulletin*, 1997, roč. 121, č. 1, s. 133–148
- SHOWALTER, Dennis: 1866: Crisis of Federation. In: Hutečka, Jiří – Šrámek, Josef a kol.: *Mlhy na Chlumu. Prusko-rakouská válka v optice moderní historiografie*. Hradec Králové 2018, s. 10–14
- SHOWALTER, Dennis: *The Wars of German Unification*. London – New York 2015
- SCHOEPS, Hans-Joachim: *Dějiny Pruska*. Praha 2004
- SCHROEDER, Paul W.: *Austria, Great Britain, and the Crimean War. The Destruction of the European Concert*. Ihtaca 1972
- SKED, Alan: *Metternich a Rakousko. Pokus o hodnocení*. Brno 2014
- SKED, Alan: *Úpadek a pád habsburské říše*. Praha 1995
- STELLNER, František: *Sedmiletá válka v Evropě*. Praha 2000
- ŠEDIVÝ, Miroslav: *O švestky a brambory. Prusko-rakouská válka o bavorské dědictví 1778–1779*. Praha 2018
- ŠŤOVÍČEK, Michal: *Francie proti Evropě. Války revoluční Francie 1792–1802*. Praha 2017
- TARABA, Luboš: *Divná válka. Francouzsko-pruská válka 1870–1871*. Praha 2006
- TARABA, Luboš: *Krve po kolena. Solferino 1859 – zlom ve válkách o sjednocení Itálie*. Praha 2011

- TARABA, Luboš: *Prodané vítězství. Poslední válka za osvobození Itálie 1866*. Praha 2014
- TARABA, Luboš: *Sukně proti kalhotám. Válka o rakouské dědictví 1740–1748*. Praha 2019
- TAYLOR, Alan John Percival: *Bismarck*. Praha 1998
- TAYLOR, Alan John Percival: *Poslední století habsburské monarchie. Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809–1918*. Brno 1998
- TINKOVÁ, Daniela: *Revoluční Francie (1787–1799)*. Praha 2008
- TUHÝ, Bohumír – ŠRAMAR, Jiří – ŠRÁMEK, Josef a kol.: *Prusko-rakouská válka roku 1866. Výzbroj a výstroj*. Hradec Králové 2015
- UHLÍŘ, Dušan: *Čas kongresů a tajných společností*. Praha 2017
- URBAN, Otto: *Vzpomínka na Hradec Králové (Drama roku 1866)*. Praha 1986
- Vojenské dějiny Československa. Díl 2. 1526–1918*. Praha 1986
- VOLNÝ, Pavel: *Bitva u Hradce Králové dle autentických pramenů*. Hradec Králové 1891
- WAWRO, Geoffrey: The „Fog of Chlum“. Myths and Realities of the Austro-Prussian War. In: Hutečka, Jiří – Šrámek, Josef a kol.: *Mlhy na Chlumu. Prusko-rakouská válka v optice moderní historiografie*. Hradec Králové 2018, s. 78–85
- WAWRO, Geoffrey: *The Austro-Prussian War. Austria's War with Prussia and Italy in 1866*. Cambridge 2007
- WAWRO, Geoffrey: *The Franco-Prussian War. The German conquest of France in 1870–1871*. New York 2003
- WILSON, Peter H.: *Iron and Blood. A Military History of the German-speaking People since 1500*. Dublin 2022, s. 363–524